

La penitenza tra Gregorio VII e Bonifacio VIII.
Teologia – Pastorale – Istituzioni, a cura di Roberto Rusconi,
Alessandro Saraco, Manlio Sodi, presentazione di kard. Manuel
Monteiro de Castro, Penitenziere Maggiore, prolusione Krzysztof
Nykiel, Reggente della Penitenzieria Apostolica. Libreria Editrice
Vaticana. Citta del Vaticano 2013, ss. 255 + Appendice fotografico
DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/acan.1066>

Misja ewangelizacyjna Kościoła, wpisana w jego ziemskie pielgrzymowanie, ma trojaki wymiar: martyrologiczny, liturgiczny i diakoniczny. Winny one współbrzmieć w swej specyfice, a zarazem i twórczej jedności, nie mogą być od siebie oddzielone (por. Benedykt XVI, *Deus Caritas est*, 25). Głoszenie słowa Bożego, sprawowanie sakramentów i posługa miłości – te trzy zadania są podstawowymi funkcjami Kościoła, szczególnie ważnym wyrazem jego tożsamości.

Obok dwóch pozostałych sprawowanie sakramentów, a zwłaszcza sakramentu pokuty i pojednania w życiu ludzi wierzących pozwalało od początku głębiej odkrywać źródło Bożego miłosierdzia. Dlatego szczególnie ważna jest refleksja wokół tego sakramentu. Ważne jest także obfitsze sięganie do przeszłości. W ten wysiłek Kościoła wpisuje się prezentowane studium.

Omawiany zbiór ukazał się jako 72 tom bardzo cenionej serii Monumenta Studia Instrumenta Liturgica pod redakcją Manlio Sodiego i nieżyjącego już Achille Marii Triakki, ukazującej się od 2000 roku.

Akta otwiera wprowadzenie kard. Manuela Monteiro de Castro, wielkiego penitencjarza (s. 5–6) oraz krótkie orędzie ojca świętego Benedykta XVI z dnia 7 listopada 2012 roku, skierowane w jego imieniu przez kard. Tarcisio Bertonego, sekretarza stanu (s. 7). Zasadniczy korpus treściowy otwiera przedłożenie ks. prał. Krzysztofa Nykla, regenta Penitencjarii Apostolskiej (s. 9–18). Z kolei pozdrowienia przekazał abp Gerhard Ludwig Muller, prefekt Kongregacji Nauki Wiary (s. 19–22).

Wprowadzenie do omawianego zbioru zredagowali Manlio Sodi i Roberto Rusconi (s. 23–28). Wskazali najpierw na relację między Penitencjarią a sakramentem pokuty, sięgając początków Penitencjarii Apostolskiej, czyli czasu między Grzegorzem VII a Bonifacym VIII. Zanalizowali także podtytuł książki.

Pierwszy referat Maria Pia Alberzoni nosi tytuł „*Agere poenitentium*”: *klucz do lektury społeczności europejskiej w XII–XIII wieku* (s. 29–60). To zaproszenie do pokuty tak kleru, jak i osób świeckich. Następuje także pewne przesunięcie znaczenia. *Vita vere apostolica* to spotkanie pokuty ludzi świeckich z wyniesieniem

ubóstwa. Krystalizuje się proces przejścia od *poenitentia* do penitentów. Przykładowo zaprezentowano ubogich w Lionie, Lombardii; ubogich katolików i ubogich pojedynych. Wskazano na zjawisko przejścia od penitentów wolontariuszy do obrzędu „*poenitentium*”. Wobec ówczesnych tendencji wskazano na uregulowania odnoszące się do pielgrzymek, poruszono także kwestię jubileuszu.

Scholastyczne nauczanie teologii: rozwój instytucji i definicja katalogów „auctoritates” to temat refleksji Carli Frovy (s. 61–75). Autorka najpierw dokonała podstawowej periodyzacji, zaprezentowała czas szkół katedralnych. W tym kontekście szkół katedralnych ciekawym zjawiskiem było powstawanie uniwersytetów.

Kolejny tekst – Nicole Bériou – to prezentacja tematu: *Formy i zawartość przepowiadania w odniesieniu do pokuty i nawrócenia (XII–XIII w.)* (s. 77–90). *Księgi penitencjalne i celebrowanie pojednania* omówił Pietro Sorci (s. 91–110). Ukazano w kolejności księgi penitencjalne i księgi liturgiczne. Podano uwagi o pokucie prywatnej według Pontyfikału Kurii. Interesujące są uwagi o „kanonarii” według tradycji włosko-greckiej z XII–XIII wieku. Natomiast pokuta publiczna ukazana jest według Pontyfikału Wilhelma Durando (1295). Całość zamykają uwagi podsumowujące.

Duszpasterstwo po IV Soborze Laterańskim między ruchami świeckimi, konfraterniami i herezjami to temat podjęty przez Renata Salvarani (s. 111–125). Natomiast Brian Ferme analizuje zagadnienie *Od „Decretum Gratiani” do Soboru Laterańskiego IV: początki obowiązku spowiedzi* (s. 127–155). Omawia tło tego soboru, na płaszczyźnie tak teologów, jak i kanonistów, oraz szczególną rolę *De Penitentia* Gracjana. To czas rodzenia się literatury pokutnej i troski duszpasterskiej. Tenże sobór powszechny stwierdza: „*Omnis utriusque sexus*”, a autor szuka bezpośrednich podstaw tego twierdzenia. Całość zamykają konkluzje.

Wojciech Giertych analizuje temat: *Wina, karta i odkupienie u św. Tomasza z Akwinu* (s. 157–177). Najpierw poddano analizie następujące terminy: zło, grzech, wina i kara. Następnie ukazano prawdę zbawienia. Interesujące, jak rozumiano odbiór efektów odkupienia.

Rozdział *Od Celestyna V do Bonifacego VIII: źródła Jubileuszu* przygotował Luigi Mezzadri (s. 179–191). Autor zastanawia się, czy czasy Celestyna V to zwycięstwo *Ecclesia spiritualis*, a czasy Bonifacego VIII – *Ecclesia carnalis*?

Alessandra Costanza omawia temat: *Penitencjarz Większy: stan studiów i perspektywy badań* (s. 193–217). To „prehistoria” z czasów między Grzegorzem VII a Bonifacym VIII. Autorka wskazała na aktualne studia w tej dziedzinie i podkreśliła, że trzeba być otwartym na nowe drogi badań.

Ostatnie studium *Konkluzje. Od praktyki liturgicznej i pastoralnej do zarządu instytucjonalnego pokuty* to temat przedłożenia Roberta Rusconiego (s. 219–228). Autor wskazuje najpierw na stan od walki dla *libertas ecclesiae* do apologii papieństwa rzymskiego. Pokuta jawi się zaś jako zachowanie religijne i antropologiczne. Ważne były także rezultaty instytucjonalne życia pokutnego. Dopatrzyć się można swoistego ukapłannienia pokuty. Ważne jest dostrzeżenie przejścia od skruchy do wynagrodzenia. Innym procesem jest zjawisko od refleksji doktrynalnej do praktyki pastoralnej. Nowa jakość to słowa z ambony i słowa w spowiedzi. Swoje miejsce ma także tutaj prawo, w całym swoim bogactwie. Nowe szlaki zaczyna wytyczać spowiedź sakramentalna. Wreszcie wskazano jeszcze na wyniesienie pokutnej władzy kluczy.

Całość zbioru zamykają trzy indeksy: osób i miejsc (s. 231–240), rzeczowy (s. 241–251) i spis treści (s. 253–255).

Oto szczególnie interesujące studium historyczne praktyk pokutnych oraz sakramentu pokuty i pojednania. Jest to opracowanie o charakterze interdyscyplinarnym. Już sam podtytuł wskazuje na ukierunkowanie teologiczne, pastoralne oraz instytucjonalne. Trzeba zauważyć, iż wybrzmiewa także bogactwo treści prawnokanonicznych, pedagogicznych czy liturgicznych. Dochodzą do tego jeszcze inne wątki, które w poszczególnych referatach układają się w zwarte całości.

Autorzy poszczególnych wystąpień są szeroko znanymi, wybitnymi specjalistami w swoich dziedzinach (s. 18). Szkoda, że nie podano choćby ich skróconego naukowego *curriculum vitae*. Ten zabieg zawsze czyni bliższym czytany tekst, a jednocześnie często daje dalsze wskazania bibliograficzne.

Prezentowane materiały są pokłosiem trzeciego sympozjum organizowanego przez Penitencjarię Apostolską w dniach 16–17 listopada 2012 roku, które obradowało w Palazzo della Cancelleria. Warto tutaj dodać, że owocem poprzednich sympozjów były kolejno zbiory: *La Penitenzieria Apostolica e il Sacramento della Penitenza. Percorsi storici, giuridici, teologici e prospettive pastorali*, a cura di M. Sodi, J. Ickx (Citta del Vaticano 2009) oraz *La penitenza tra I e II millennio. Per una comprensione delle origini della Penitenzieria Apostolica*, a cura di M. Sodi, R. Salvarani (Citta del Vaticano 2012). Wszystkie te materiały układają się w pewną całość badawczą i są także cennym wkładem w poznawanie dziejów tej najstarszej dykasterii watykańskiej. Należy jednocześnie wyrazić nadzieję, iż badania te będą dalej owocnie kontynuowane.

Prezentowane materiały obejmują czasy między pontyfikatami Grzegorza VII (1073–1085) i Bonifacego VIII (1294–1303). Szczególnie znaczący w tym czasie był

IV Sobór Laterański (11–30.09.1215) wraz ze słynnym wyznaniem wiary. Jest to dotykane swoistej prehistorii Penitencjarii Apostolskiej, zwłaszcza w znaku Wielkiego Penitencjarza. To okres ważnych poszukiwań i przemian w problematyce pokutnej. Te kwestie zostały już w pewnym stopniu poruszone w materiałach ze wspomnianego drugiego sympozjum. Zresztą badania nad dziejami tej ważnej dykasterii watykańskiej są niezwykle interesujące.

Ważne, w sensie kulturowym, jest zwrócenie uwagi na znaczenie czasów powstawania pierwszych uniwersytetów. Oczywiście zjawisko to łączy się z powolnym zanikiem szkół katedralnych. Ważne jest jednak, aby pozytywnie oceniać to zjawisko, w wielu bowiem miejscach należy zauważyć ich twórcze współistnienie. Przez jakiś czas było miejsce dla obu form kształcenia (s. 62–64).

Mile wybrzmiewa wspomnienie Polski, wskazując na dobre relacje naszych królów ze Stolicą Apostolską (s. 30). Dostrzeżono także rodzenie się w Polsce, podobnie jak i w wielu innych krajach, różnych ruchów religijnych, np. biczowników (s. 183). Trzeba przyznać jednak, że w Polsce zjawisko tak ekstremalne było mało popularne.

W prezentowanych aktach, mimo studiów o charakterze historycznym, w wielu partiach dochodzą do głosu uwagi o charakterze bardziej ogólnym, odnoszące się także do współczesności (s. 177). Zresztą wiele dawnych zjawisk nadal żyje, choć w innym kontekście czy z innymi konotacjami. Słuszne wydaje się twierdzenie, iż historia jest nauczycielką życia.

W pracy spotyka się skrót przy jednoczesnym braku wykazu skrótów (SC – s. 110, 228). W niektórych miejscach w przypisach pominięto imię autora (s. 50). W indeksie osób i miejsc, a także w wykazie rzeczowym nie zawsze podano wszystkie strony występowania danego wskazania (s. 232, 242).

Bardzo interesująca jest baza bibliograficzna, zwłaszcza źródłowa, która wybrzmiewa w przypisach. Tylko w jednym przedłożeniu ich zabrakło, ale przygotowana została bibliografia (s. 89–90). Ważne są także konfrontacje źródłowe oraz interesujące dopowiedzenia. Z pewnością interesujące byłoby całościowe zestawienie źródeł oraz literatury przedmiotu.

Interesującym dodatkiem jest zbiór 13 fotografii. Przybliżają one ważniejsze osobistości oraz dostojność miejsca prowadzonych obrad.

Materiały trzeciego sympozjum zorganizowanego przez Penitencjarię Apostolską są ważnym wkładem w badania nad problematyką pokuty i dalszymi dziejami tej watykańskiej dykasterii. Niezwykle dynamicznie ukazuje się poszukiwanie w Kościele płaszczyzn teologicznych, pastoralnych i instytucjonalnych samej

praktyki pokutnej, jak i tego sakramentu. Prezentowany zbiór może być także bardzo pomocny dla dalszych badań i refleksji naukowych, zwłaszcza w kwestii recepcji tego nauczania i praktyki teologiczno-kanonicznej.

Warto jeszcze zauważyć, że studium to wpisało się także w Rok Wiary (2012–2013), zwłaszcza jako pomoc w ponownym odkryciu sakramentu pokuty i pojednania. Zresztą ojciec święty Benedykt XVI wskazuje na to m.in. w motu proprio *Porta Fidei*: „Wierzimy z mocnym przekonaniem, że Pan Jezus pokonał zło i śmierć. Powierzamy się Jemu z tą pewną ufnością: On, obecny wśród nas, zwycięża moc złego (por. Łk 11, 20), a Kościół, widzialna wspólnota Jego miłosierdzia, trwa w Nim jako znak ostatecznego pojednania z Ojcem” (nr 14).

Nie można także pominąć kontekstu XIII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, który podjął temat: *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej*. Jednym z ważnych elementów był oczywiście sakrament pokuty i pojednania. Ważna w tym kontekście była także homilia wygłoszona na zakończenie synodu biskupów w bazylice watykańskiej 28 października 2012 roku. Książka ta daje ważne doświadczenie historyczne tego ważnego dzieła posługi sakramentalnej Kościoła, jakim jest sakrament pokuty i pojednania.

bp Andrzej F. Dziuba